

Lesoni: Lea Faka-Tonga

Kalasi; Foomu 2

'Iuniti: Fekumi Ngaue'aki 'a e Ma'u'anga fakamatala kehekehe

Konga A :

Ngaahi Ma'u'anga Fakamatala

1. Tohi mei laipeli
2. Nusipepa
3. 'Initaneti
4. Kakai Falala'anga
5. Televisone

Founga ke fakahoko 'aki ha fekumi:

1. Faka'eke'eke
2. Tufa fehu'i
3. Fekumi he 'Initaneti
4. Talatalanoa

'I he 'amanaki pe ke ke fakahoko ha fekumi 'oku ke fa'u ho palani ngaue ke ke muimui ki ai ke fakahoko hange ko 'eni:

'Aho	Ngaue	Feitu'u
2/3/21	Fili kaveinga, fa'u palani ngaue, fa'u mo e fehu'i	'apiako
3/3-5/3/21	Faka'eke'eke/ fekumi he laipeli/fekumi he 'I'initaneti	'api
8/03-11/03/21	Fakama'opo'opo 'a e fakamatala 'o 'analaiso pea fa'u 'a e lipooti	'api
12/03/21	Tanaki ki he faiako	'apiako

- Kapau te ke vakai hifo ki he ki'i sipinga 'eni 'o e founga 'oku fakahoko 'aki 'a e faka'eke'eke ko 'eni. Ko e faka'eke'eke, 'oku 'I ai 'a e kaveinga 'oku fakataumu'a ki ai 'a 'ete faka'eke'eke. Ko e faka'eke'eke 'oku fiem'au ke fa'u ha'o fehu'i 'o ngaue'aki 'a e nima'i K 'a ia ko e:

1. **Ko hai** e toko taha 'oku fai ki ai 'a e fakatoto? (who)
2. **Ko fe taimi**.....? (when)

3. **Ko e fe feitu'u** na'e fakahoko ai? (where)
4. **Ko e ha** 'oku 'alu ai ki kolo? (what)
5. **Ko e ha hono 'uhinga** na'e lavea ai? (why)

Sipinga 'o ha faka'eke'eke.

Fakafe'iloaki (Toko taha 'oku ne tanaki 'a e fakamatala pe fakahoko 'a e fakamatala) Sione Moala

- Katakai ko hoku hinga Mele Finau 'oku ou lolotonga ako 'I he Ako Ma'olunga Sa 'anitelu ka 'oku ou nofo 'i Longolongo. Ko 'eku lele mai mei ke **fakahoha'asi** koe **fekau'aki** mo e ki'I fekumi fakaako. "oku ou ha'u pe mo 'eku fanga ki'i fehu'i, ka ko 'eku kole pe te ke loto fiemalie pe ke ke tokoni mai 'aki ha'o tali e ngaahi fehu'i ko eni.

Tali 'a e toko taha Ma'u'anga Fakamatala Fine Talakai

- 'Io 'oku ou loto fiemalie pe ki ai.

Ngaahi Fehu'i. ('oku malava pe ke ke fehu'i hangatonu ka ne tali mai pe ko ho'o 'oange pe ha la'i pepa kuo'osi maau ai e ngaahi fehu'i ke ne hiki mai 'ene tali 'o fakatatau ki he'ene fakakaukau.

Fehu'i.

Kaveinga 'o e fekumi : Tupu'anga 'o e Siasi Tonga.

1. Ko hai na'a ne fokotu'u 'a e Siasi Tonga ?
2. K o e ta'u fe na'e fokotu'u ai 'a e Siasi Tonga?
3. Ko fe 'a e feitu'u na'e **fuofua** fokotu'u ai 'a e Siasi Tonga?
4. Ko e ha hono 'uhinga na'e fokotu'u ai 'a e Siasi Tonga?
5. Ko e ha 'a e Siasi Tonga?

Fakama'opo'opo ho'o fekumi

Toko taha tanaki fakamatala (toko taha faka'eke'eke) Sione Moala

- 'Oku ou fakamalo atu 'aupito kiate koe 'i ho'o tokoni 'I he lava ke fakahoko lelei e ki'i fekumi ni. Malo 'aupito 'a e ma'u **faingamalie**.

Toko taha ma'u'anga fakamatala. (toko taha 'oku ke faka'eke'eke) Fine Talakai

- Malo 'aupito

Toko taha tanaki fakamatala. Sione Moala

- Nofo a.

Ngaue Ke fakahoko

Fa'u ha'o ki'i palani ngaue ke fakahoko'aki ha'o fekumi.

1. Kataki ka ke fili pe 'i he ngaahi kaveinga 'oku ha atu 'i lalo 'o fa'u mai **ha'o fehu'i** 'o ngaue 'aki 'a e **nima'i K.**

Kaveinga

1. Matanga 'iloa ho kolo
2. Founa ngaohi 'o e faikakai fakalate
3. Faito'o faka-Tonga (fa'ahinga faito'o pe)
4. Founa hono to 'o e 'ufi tokamu'a 'o a'u ki hono utu.

2. Kataki 'o tohi mai 'a e **'uhinga 'o e ngaahi lea 'I he'ene tu'u he setesi 'a ia 'oku** ha atu 'I 'olunga. Ko e ngaahi lea ko 'eni 'oku to'o mei he **konga 'i 'olunga 'oku lanu kulokula atu.**

a. fe'iloaki

e. faingamalie

f. fuofua

h. fakama'opo'opo

i. fekumi

k. 'analaiso

l. fakahoha'asi.

m. fakamalo

3. Fa'u ha lea fo'ou ki he lahi taha te ke ala lava 'o fa'u mei he ngaahi lea ko 'eni.

a. Tanaki fakamatala

e. fekumi

f. fakama'opo'opo

h. ma'u'anga fakamatala

Fa'u ha'o Setesi 'o ngaue'aki 'a e ngaahi lea ni].

i. 'analaiso

ii. Fakamatala

iii. Fakamalo

iv. fakatefito

Konga E : 'Uhinga 'o e Savea

- Ko e savea, ko e taha ia 'o e ngaahi founa ke fakahoko'aki ha'ate fakatoto 'I he fakatoto pe ko e fekumi 'oku 'i ai 'a e :

- i. Taumu'a : Ko e taumu'a 'o e savea, ke tanaki mai e lau 'a e kakai kehekehe 'o fekau'aki mo ha fo'i fakakaukau pe kaveinga .

'A ia 'oku tau fa'u leva 'a e ngaahi fehu'i 'o fakataumu'a ke tanaki mai 'a e ngaahi fakakaukau 'a e toko taha kotoa pe 'a ia 'e kau ia he ma'u'anga fakamatala.

- ii. 'Analaiso : 'I he taimi leva 'e tanaki mai ai 'a e fakamatala 'oku mahu'inga leva ke fakasio pe ko e tokofiha na'a nau tui tatau pea ko e toko fiha na'e ikai ke tatau 'enau fakakaukau.

- iii. Ngaue'aki e Ola 'o e Savea : 'E lava leva ke ngaue'aki 'a e ola 'o e savea ke poupou'aki ha'ate fa'u ha fakakikihi pe laaulea fekau'aki mo e kaveinga

Fotunga 'o e fa'u 'o e lipooti fakamatala , 'a ia 'oku 'i ai hono :

- i. **Kanotohi:** ke fakaha ai 'a e ngaahi tefito'I fakakaukau mo e ngaahi peesi 'oku 'asi ai.
- ii. **Talateu :** fakaha ai 'a e kaveinga mo e puipuitu'a ho'o fekumi, vahevahe 'o e ngaahi tefito'i fakakaukau.
- iii. **Sino/Kakano :** Fakamatala ai ho'o ngaahi tefito'i fakakaukau, 'omai mo e sipinga ke poupou 'aki hange ko e tepile, kalafi pe fakatata 'oku felave'I mo e tefito'i fakakaukau .
- iv. **Fakama'opo'opo:** fakaha fakalukufua e ngaahi mo'oni ho'o fakamtala. 'Omai mo ha'o fokotu'u fakakaukau ki ha me'a 'e toe lelei ange ai e kaveinga 'i he kaha'u.
- v. **Ma'u'anga fakamatala:** Hiki mai 'a e hinoga 'o e kakai mo e tohi na'e ma'u mei ai ho ngaahi fakamatala.

Fotunga 'o e Ma'u'anga fakamatala 'a ia 'e pehe ni kapau ko e kakai na'a ke faka'eke'eke 'e fotunga pehe ni ho hiki:

Sipinga

Hingoa	Ta'u Motu'a	kolo	Ngaue
Fine Talakai	60	Havelu	Tauhi 'api

Ngaue ke fakahoko.

- Ngaue 'aki 'a e kaveinga na'a ke fili, ngaue'aki mo e fehu'i na'a ke 'osi fa'u , 'o ngaue 'aki pe ho famili ke nau tokoni atu kia koe hono tali ho fehu'i, 'o fakatatau ko e taimi koviti eni kae 'oua te ke 'alu holo ki he ngaahi 'api.
- Fakama'opo'opo e ngaahi fakamatala na'e tanaki mei ho famili , kapau te ke ngaue'aki 'a e founa ko e hiki pe 'a e fehu'i 'o 'ave ki he kakai pe homou 'api ke nau tali 'a e fehu'i.
- Fakahu ha ngaahi fakatata 'oku felave'i pea fekau'aki mo e kaveinga 'oku ke fakatotolo ai.